

РОМАНИ ЄВГЕНІЇ КОНОНЕНКО: БЕСТСЕЛЕРИ ДЛЯ “ЕЛІТАРІЇ”?

Хоч би не імітували, хоч би були тим,
чим вони є, бо коли бидло імітує,
тут уже нічого не поясниш.
Євгенія Кононенко

Такої сильної прози не доводилося читати, можливо, від часу появи “Богемної рапсодії” Олеся Ульяненка. Часто думаю, чого ж не вистачає сучасній українській прозі? І доходжу висновку, що не маємо свого Драйзера, ритми нашого часу і досі не відбиті у гостро-соціальному романі. Натомість — продукуємо літературу для високочолої еліти або — навпаки — для урли та невідомо чим стурбованих панночок. За десять років так і не створено роману, який би збентежив і вразив не лише інтелектуальним дріблінгом, а власне живим життям, жадливим і впізнаваним, нашим українським життям після історії. І от “Імітація” — перший роман доволі знаної своїми віртуозними новелами авторки — Євгенії Кононенко.

Безперечно, вона ще не Драйзер з його соціальним драйвом, не Дос Пассос із патосом неприйняття дикого капіталізму і не Жорж Дюамель, який у “Щоденнику святого” саркастично стверджував, що на святість у дику епоху може розраховувати лише людина із гаманцем. Це — Євгенія Кононенко з романом, в якому притягнутий за вуха детективний сюжет все одно не затьмарює те головне, заради чого написано твір. Це уже соціальний роман, в якому багато життєвої правди, розсипаної в тексті у вигляді окремих реплік, саркастичних гримас й обережних натяків. Так, цього недостатньо, але до Є.Кононенко хіба що О.Ульяненко підносився до рівня художньої критики нашого суспільства, за що отримав стійку репутацію маргінала. Якщо у прозі Ульяненка бачимо погляд із соціального дна, чуємо голоси асоціальних елементів, то в романі Є.Кононенко це погляд на речі очима інтелігенції, столичного бомонду. Під вогнем критики авторки опинилася частина суспільства, яку традиційно прийнято вважати сумлінням нації. Але, яка нація — таке й сумління. На позначення цієї вищої касти авторка вводить дошкульний неологізм — *елітарії*.

Є.Кононенко стверджує, що елітарії є наскрізь фальшивими, “можливо, єдине, чому навчилися українські інтелектуали, які вирвалися за межі рідної неньки, то це майстерно вдавати, ніби розуміються на коштовних винах”. Їхні діти вчать у школах, які чомусь називаються гімназіями. Декому з елітаріїв удасться прилаштувати нащадків за кордоном, виїхавши “до такого собі євроінтелектборделю, що називався “Літня школа мистецтв”... Цілком впізнавані деталі та виразні характеристики, тому критики (Максим Стріха та ін.) передбачали, що роман може захити скандальної слави — прототипів уже шукають, а самі вони себе, безперечно, впізнають. Але це не тому, що письменниця прагнула смаженого — просто роман є правдивим, з елементами тотожності зображеного і реально існуючого в суспільстві. Хоч би й така картина, вихоплена живцем із київських реалій: “Елітарії штовхалися з пластиковим посудом у руках, залагоджували свої справи, знайомились з потрібними, а також і непотрібними людьми, вітали давніх знайомих. Офіціанти виносили таці з пластиковими келихами і канапками, елітні гості накидалися на них так, ніби в тих фуршетних наїдках і напоях містився еліксир життєвого успіху. Було душно, димно і, загалом, нецікаво, але офіціанти приносили то крабів, то шампанське, то коньяк, і якась низька сила тримала біля тих елітних харчів, що пропонувалися на дурняк”. І це є сумління нації? Дозволимо собі зауважити, що

пролетарі, на відміну од щойно бачених елітаріїв, п'ють за свої, важко зароблені у гарячих цехах і в небезпечних штреках, де метан щохвилини загрожує вибухом. Навіть т.зв. гусаки (безкоштовна випивка від керівництва) у шахтарів є лише наслідком виходу на працю у вихідні та святкові дні. І коментар від авторки, яка дуже добре знає середовище елітаріїв: "Імітація – це не просто підробка чи фальшивка. Це коли сірість "косить" під яскравий талант".

Концепт імітації є основним у романі й проймає його на всіх можливих рівнях. Імітація – це найстрашніше, що існує в природі для позаприсутньої героїні Мар'яни Хрипович. Імітацією вражені навіть діти, які дуже рано починають розуміти "основи" життя: "І серед неповнолітніх таке трапляється! Ще нічого не зробили, а вже навчилися імітувати!". Але, попри знаки оклику, в цьому немає нічого дивного – діти просто наслідують поведінку батьків і, загалом, дорослих. Імітацією, – стверджує авторка, – вражене все суспільство. А за нею – лише крадені гроші, так-сяк відмитий капітал і повна духовна порожнеча. І все це на тлі великої і вбогої країни, соціальної прірви, що може вибухнути вже знаними катаклізмами. Якщо шлунки й кишені елітаріїв є безмежно глибокими, то навряд чи таким же безкінечним виявиться терпіння пролетаріату, діти якого відвідують дитячий центр мистецтв, який одному з героїв нагадує діккенсівський робітний дім. Уявляєте весь жах ситуації, якого лише торкнулася Є.Кононенко? Робітні дома Діккенса належать позаминулому століттю, а Новожахівський дитячий центр мистецтв – це реалії наших із вами днів. Це наша країна і наші діти, це наше життя, тому читачеві має бути і страшно, і соромно водночас. Відповідно до зображуваного й топоніміка – райцентр Новожахів...

Підсилюючи викривальний патос, авторка кілька разів поспіль називає свої ландшафти забутими Богом. І вона має рацію. Перед очима читача виникає така знайома і водночас майже сюрреалістична картина з життя. На Харківщині помирає від астми стипендіат благодійної фундації, маленький композитор Серьожа Губак. Його ховають за гроші іноземних благодійників, "і всі місцеві жителі були щиро вдячні маленькому покійникові, бо всі наїлися і взяли з собою харчів додому. Напівголодне, Богом забуте містечко Харківської області, давно не харчувалось так поживно". Чи потрібні якісь коментарі? Хіба що з вуст одного з героїв роману: "Бідні люди, ще й розмножуються"... Щодо останнього, то цьому, й справді, можна лише дивуватися. А загалом, авторка все-таки показує, як гинуть не окремі герої детективу, а як вимирає, навіть не протестуючи, вся країна.

Діяльність благодійного іноземного Фонду так само вкладається в загальне русло імітації. Країни заходу, перетворивши Україну на свій сировинний додаток і ринок для своїх неякісних товарів, намагаються демонструвати співчуття до пораблених і зневірених. Яскравим імітатором серед працівників Фонду є шеф української філії Роджер Біст. Коли він дізнається про трагічну загибель своєї співробітниці й коханки Мар'яни, то першою реакцією є така: "Але ж у неї були цільові гроші Фонду! Готівка!". Це біоробот, який чітко розмежує години праці й дозвілля. Можливо, так і має бути, може, саме в цьому рецепт їхнього успіху, але хай тоді світ і надалі лишається поділим на захід і схід. Бо ліпше голодувати й бути людиною, ніж біороботом з презентабельною щасливою посмішкою на відгодованому обличчі. Здається, саме до такої думки підштовхує читача і Є.Кононенко.

Не випадковим у романі є ще один образ – це син успішної Мар'яни Хрипович – Юрко, який з дитячих років мешкає в Лондоні, де встиг забути не лише українську, а й російську мову і давно вже перетворився на Джорджа Молданські. Спостерігаючи за цим героєм, розумієш – єврошколи та євротабори з успіхом клонували ще одного громадянина світу. У свідомості складається доволі неприємна футурологія – в майбутньому вони можуть клонувати цілий народ, а,

можливо, це майбутнє вже почалось. Надто висока вартість за так звані західні цінності, вам не здається? Непривабливість Юрка-Джорджа водночас є мотивом-застереженням, — це не для нас, у нас має бути своє життя. А імітація — це основа того світу, де сформувався безбаченко Юрій Молданські. В палітрі критичних відгуків на роман Є.Кононенко важко було не помітити роздратований голос Світлани Матвієнко. “Роман звичайний”, — виголошує вона нове слово у критиці, і ми розуміємо, чого вона так нервує. Це перший роман, в якому чітко розставлено соціальні акценти, які не здатна нівелювати навіть машкара детективного жанру.

Щодо жанрової імітації, на яку вказували деякі рецензенти, то погодитись з ними важко. Це правдивий детектив, в якому збережено всі ознаки жанру. Роман читається досить жваво, тримаючи увагу пересічного читача насамперед на перипетіях детективного сюжету, який має відгалуження, навантажені додатковими пошуковими сенсами. У жанровому сенсі роман можна було би визнати бездоганим, якби не екстенсивне розпросторення імітації. Герої роману імітують кохання і дружбу, співчуття і вірність, фаховість й освіту, власне, вони імітують життя, звівши його до фуршетів, рекламних перформенсів і свростандартів. Навіть смерть не здатна вплинути на потяг до імітації. Маємо небезпечно хворе суспільство, можливо, це і є основна думка роману. Тому, звісно, “Імітація” — це більше, ніж детектив. Але чи могло бути інакше, якщо автор сього твору Євгенія Кононенко?

Чи не єдиним героєм роману, якого не торкнулася імітація, є такий собі Коля Кубов, бізнесмен зі сходу України. Це єдиний живий персонаж у романі. Виписаний він колоритно і щиро. Кубов — злочинець, яких багато, але він не користується жодною маскою, демонструючи відвертість і справжність. Він, власне, і є людина. Кубов не має жодного поняття про імітацію як стратегію життя, досягаючи свого успіху ризикованими кроками, з відомою долею цинізму, притаманного перехідним етапам у житті суспільства. Він чітко усвідомлює, що сьогодні живе, а вже завтра може отримати кулю від конкурента, але ставиться до такої можливості цілком спокійно. У цього нувориша із Дружбонародівки (лише на Донеччині бувають такі ідіотські топоніми) велика “тачка” і відповідна “халупка”, якою можна мандрувати лише з мобількою, аби не загубитися. За всіма попередніми установками це мав би бути герой цілком негативний. Натомість авторка не шкодує для нього теплої іронії і доброзичливості. І в цьому є своя неспростовна логіка.

На тлі сучасної української прози роман Є.Кононенко виглядає достатньо провокативно. Коли Н.Сняданко заявляє, що найкращі жінки мешкають у Галичині, то наша авторка стверджує, що “на сході України взагалі талановитих дітей утричі більше, ніж на Галичині”. Не все в романі названо своїми іменами, але для першого кроку достатньо. Райцентр Новожахів, правдиво згубні місця, де люди гинуть так страшно й банально не лише на залізничних коліях, а у злиднях і приниженнях, виростає до символу сучасної України. Елітарії бувають тут лише у відрядженнях або напередодні виборів, дивуються, лякаються і швидко про все забувають. Після роману Є.Кононенко забути про Новожахів уже не можна. Інакше виглядає і роль літератури в житті суспільства. Це здатність прийняти на себе дошкульні удари часу і поставити гострі питання. Можливо, роман “Імітація” започаткує традицію зовсім іншої прози, яка художніми засобами буде стверджувати право людини на достойне її життя.

Це на наших ліжаках
 проставлені штампи —
 зроблено в Україні.
Сергій Жадан

Це вже стає доброю традицією — Євгенія Кононенко з кожним наступним романом з'являється до читача в журналі і водночас у видавництві "Кальварія". Після минулорічного роману від цієї авторки хочеться чекати правдивого шедедру, твору щонайменше епохального, в якому, окрім діагнозу, буде ще багато чого — власне, правдива історія про те, як ми дійшли до такого життя.

Соціальний елемент у прозі цієї авторки був виразно помітний ще в давній новелістиці, на кшталт "Драних колгот", "Шантажу" чи "Бра над ліжком". Єдине, чого не було у малій прозі Є.Кононенко, — це так званого гендеру. Натомість у романах його достатньо, і насамперед це стосується нового твору із симпатичною для українського вуха назвою "Зрада".

Гендерне забезпечення роману чомусь асоціюється з гумкою, яка залишається в роті більше десяти хвилин. І на це вже немає ради. А загалом увесь гендерний багаж роману може вміститися в єдиній напівсерйозній репліці молоденької героїні: "В жінки, в якій росте син, поступово неодмінно активізується прислана архаїчна свідомість". До речі, якщо помітили, у прозі цієї авторки підозріло часто виривають герої з ім'ям Дмитро...

Роман "Зрада", як і попередній — "Імітація", присвячений Києву. Як і кожна столиця, у переступні роки це місто акумулює чи не найгірше риси суспільства. Як от, приміром, імітація або тотальна схильність до зради, — навіть на рівні гри. Топос столичного міста часом настільки скрупульозно виписаний, що провінціалові стає трохи незатишно. Справді, хто, окрім столичного мешканця, зможе простежити за траєкторією київського авто: "Дмитро повернув по Хрещатику ліворуч, повз філармонію, а потім знову ліворуч, на Поділ. Промайнули темні парки, гойднув хрестом угорі підсвічений Володимир і швидко зник у темряві. Праворуч пропливла сонна Поштова площа, і вони в'їхали на яскраво освітлену вулицю Сагайдачного...", ну і так далі, себто ще будуть Контрактова, Житній, Глибочицька, вулиця Артема і Львівська площа. Куди зрозуміліший топос Олеса Ульяненка — Сталінка, і цим усе сказано. Або — Київ В.Домонтовича, який міг передати ауру міста, не зловживаючи топонімією.

Про що він, новий роман Є.Кононенко? Звісно, про зраду, як "Імітація" про імітацію. Але дослідження поставлених проблем і феноменів у цих двох романах одного автора суттєво різняться. В "Імітації" письменниця вгадала з акцентами, тому і вийшла невтішна панорама нашого життя, не конче київського. У "Зраді", попри питому дражливу для українців тему, не бачимо жодного узагальнення. Натомість — суто приватний випадок, якому лейбл "зроблено в Україні" не надто й пасує. Щось подібне можна робити і в сусідній Росії або навіть у напівекзотичній Польщі. Тому патетичний вигук авторки — "це, без перебільшень, національна трагедія України!" — безнадійно зависає в повітрі. Ба, більше, — у порожнечі...

Звісно, соціальні підстави присутні, і "квартирне питання" включно зі скасованою, але не зовсім, київською пропискою залишається більш, ніж актуальним. Але ситуація зради — суто приватна, що, по суті, й обмежується гендерним протистоянням. Матеріал більш тяжіє до газетної хроніки, ніж до сучасного роману. Бо зрада — і в Африці зрада. Можливо, саме це й хотіла сказати Є.Кононенко?

Але в це не хочеться вірити, тим паче, що прозаїків її рівня у нас небагато. І жодна “Коронація Слова”, навіть якщо “Кальварія” закидає нас глянцевими новодруками, ще не скоро оприявить автора, який напише щось подібне до “Земляків на чужині”.

Я, звичайно, розумію, що письменник не може весь час працювати на найвищому рівні. До того ж, маркетинговий відділ видавництва, напевно, форсує темпи, підганяючи автора. І це також зрозуміти можна. На хвилі розголосу від “Імітації” можна продати і кілька романів. Шкода лише, що ошуканими в цьому випадку залишаються всі – і автор, і читач, і видавництво.

І все-таки, про що ж він, новий роман Є.Кононенко? Власне, про наше собаче життя, яке, хоча і є в столиці легшим, ніж в якому-небудь Крижополі, водночас жорсткіше і цинічніше, бо столиця, цей простір необмежених можливостей, всотує в себе не завше найліпше з того, що є в провінціях. Київ Є.Кононенко – це маленький український Вавилон, де жити насправді важко, але хто в цьому зможе зізнатися навіть собі самому? Місто, де убивають за кілька квадратних метрів, імітують навіть саму імітацію...

Що ж до нав'язуваного авторці іміджу, можна сказати доволі впевнено: вона безкінечно далека від “Коронації Слова” з її “Елементалом”, “Ключем” чи якою-небудь “Нейтральною територією”. Поява роману Є.Кононенко в цій забрьоханій серії виглядає звичайним курйозом, спричиненим видавничою політикою нашого малотиражного сьогодення. Особисто я не маю жодних сумнівів – найліпші твори цієї письменниці ще попереду. Почекаємо. Попри тривалу мовчанку Ю.Андруховича і помітну виснаженість В.Кожелянка, відчувається, що нова українська проза виходить лише на старт своїх потенційних можливостей. Почекаємо, а тим часом можна перечитати майже призабуту новелістику Є.Кононенко – там зустрічаються правдиві перлини психологічного письма, які ще й досі чекають свого видавця.

Місто-на-Кальміюсі

Передплачуйте “Слово і Час” – єдиний академічний літературознавчий журнал про українську та світову літературу.

Передплатний індекс – 74423

Слово *Електронний варіант*
і *на Web-сторінці за адресою:*
Час *www.word-and-time.iatp.org.ua*

